

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ АКТИВНОЇ ДОПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГУ

У статті розглянуто актуальні питання формування професіоналізму у майбутніх психологів. Обґрунтовано необхідність розробки та впровадження у навчальний процес тренінгу формування професіоналізму у студентів з метою формування у них мотиваційно-ціннісного ставлення до свого професійного саморозвитку.

Ключові слова: професіоналізм, професіоналізм психолога, мотиваційно-ціннісне ставлення, тренінг, професійна самореалізація.

Професія психолога у сучасному суспільстві характеризується великим попитом на психологічні послуги. Якість цих послуг значною мірою зумовлюється рівнем професіоналізму фахівця із психології. Розв'язання цього питання має починатися з етапу навчання майбутніх психологів у ВНЗ. Процес формування професіоналізму майбутніх фахівців із психології повинен ґрунтуватися на таких педагогічних принципах: діалогізація навчального процесу, інтелектуальна взаємодія та співтворчість, активність у професійному спілкуванні та ін. Така підготовка має будуватися на усвідомленні викладачами як першочергового завдання системи освіти – підготовці справжнього професіонала-психолога, фахівця, який свідомо прагне вершин майстерності.

У формуванні мотивації студентів-психологів до професійного розвитку та саморозвитку, забезпеченні усвідомлення викладачами необхідності формування професіоналізму у майбутніх психологів під час фахової підготовки, ствердженні цінності професіоналізму майбутнього фахівця, створенні ситуацій прояву студентами успішного виконання елементів майбутньої професійної діяльності полягає сутність нашої концепції формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ.

Проблема професійного розвитку фахівця, становлення його професіоналізму в контексті вищої школи успішно розробляється в психології праці, акмеології, професійній педагогіці, що знаходить своє відображення у працях С. Батишева, А. Деркача, Є. Климова, Т. Кудрявцева, Ю. Поваренкова, В. Рибалка, О. Романової, В. Шадрикова та ін. Проблема формування професіоналізму складна і багатоаспектна, що відзначають у своїх працях Н. Кузьміна, А. Маркова, Н. Пряжников, В. Сластьонін та ін.

Розробленою є проблема ціннісних орієнтацій у системі особистісно-професійного становлення майбутніх педагогів (І. Зязюн, В. Лісовський, В. Пічурін, Н. Пряжников, В. Семиченко, Р. Скульський, В. Сластьонін, Н. Стрелянова, М. Титма та ін.).

Однак питанням формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійного саморозвитку майбутніх психологів у процесі активної допрофесійної самореалізації засобами тренінгу не було надано належної

уваги, тому це питання є невирішеним як на практичному, так і на теоретико-методичному рівнях.

Отже, *метою статті* є обґрунтування необхідності формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійного саморозвитку майбутніх психологів у процесі їх активної допрофесійної самореалізації засобами тренінгу.

Становлення особистості майбутнього психолога у процесі фахової підготовки є предметом спеціальних досліджень Р. Ануфрієвої, І. Бовкуна, О. Бондаренка, Т. Буякас, О. Донцова, Є. Зеєр, Т. Кадикової, В. Карікаша, Г. Любимової, Л. Мови, В. Носкова, Н. Пов'якель, Т. Титаренко, Т. Яценко та ін. Так, у них висвітлюються питання самоактуалізації особистості майбутнього психолога, формування його позитивної Я-концепції, розвиток професійно важливих якостей, динаміка ціннісних орієнтацій. Велику увагу дослідники приділяють формуванню мотиваційно-сміслової та ціннісно-сміслової сфери майбутніх психологів, спрямованості їх особистості, від яких багато в чому залежить загальна готовність психолога до саморозвитку й набуття бажаних особистісних якостей.

Як вказує З. Ржевська, сучасна соціокультурна ситуація висуває серйозні вимоги до компетентності та професіоналізму фахівців у галузі психології. Від майбутніх психологів-практиків очікують не тільки засвоєння відповідних знань, умінь і навичок, а й, насамперед, виходу на високий рівень особистісного розвитку та саморозвитку (Г. Белокрилова, О. Бондаренко, Т. Буякас та ін.). Важливим фактором, що забезпечує цей процес, на думку багатьох авторів, є наявність у студентів високого рівня відповідної мотивації (М. Алексєєва, А. Дмитренко, Ю. Забродін, Г. Любимова, Б. Сосновський, В. Якунін). Це означає, що в ієрархії мотивів навчання студентів мають домінувати такі смислоутворювальні мотиви, які здатні забезпечити високу особистісну зацікавленість індивіда в досягненні поставлених цілей [6].

На нашу думку, формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійного саморозвитку майбутніх психологів у процесі їх активної допрофесійної самореалізації засобами тренінгу є дієвим засобом формування в них професіоналізму.

Теоретичні передумови для такого дослідження вже створено. Так, робота з формування діяльнісно-адекватних мотивів навчання велася в декількох напрямках. Окремі дослідження були присвячені актуалізації пізнавального інтересу (А. Архипов, Л. Божович, А. Дусавицький, В. Ковальов, В. Моргун, Н. Морозова, Л. Славина, Г. Щукина та ін.). Інші дослідники створювали умови для розвитку специфічних навчально-пізнавальних мотивів, які відповідають спрямованості особистості не на результат навчальної діяльності, а на оволодіння способами дії (М. Алексєєва, М. Воловікова, Л. Золотих, Т. Лях, А. Маркова, А. Орлов та ін.). На думку В. Давидової, таким мотивам відповідає прагнення зрозуміти внутрішній зміст, істотні зв'язки й відносини предмета навчальної діяльності. Автор переконана, що "якщо ще в молодшому шкільному віці таке прагнення на-

лежним чином не сформоване, то в подальшому ні старанність, ні сумлінність не можуть стати психологічним джерелом радісного і ефективного навчання” [7, с. 83].

М. Пряжников і О. Пряжникова розглядають кризи професійного самовизначення як “розчарування” або “кризи розчарування” в різних аспектах свого навчання та майбутньої роботи. Ядром кризи професійного самовизначення, на їх думку, є розчарування в самому собі, невпевненість студента у тому, що він правильно вибрав професію, що з нього вийде справжній професіонал [1]. Саме тому актуальним є формування мотиваційно-ціннісного ставлення майбутніх психологів до навчання та до професії психолога. Однак існуюча система фахової підготовки психологів у ВНЗ не забезпечує належними умовами для формування відповідного ставлення [6].

На думку О. Дусавицького, змістом навчально-пізнавальних мотивів студентів ВНЗ мають бути теоретичні пізнавальні інтереси до способів отримання понять, а також до способів і умов їх походження [7]. Автор вважає, що саме теоретичний інтерес є мотивом, який відповідає цілям навчальної діяльності, а його цілеспрямоване формування може подолати існуючий розрив між цілями навчання та потребами особистості.

Як сказав Г. Сковорода: “бути щасливим – це значить пізнати себе, свою природу, знайти свою “форму праці” і жити в мирі, виконувати суспільну потребу”. Саме такого розвитку особистості мають прагнути майбутні психологи з метою набуття високого рівня професіоналізму.

Т. Антоненко справедливо відзначила, що у психологічній науці проблему ціннісно-сислової сфери особистості розглядають у контексті осмислення природи цінностей, суб’єктності, особистісних цінностей, смислових утворень і спрямованості особистості (І. Абакумова, Б. Ананьєв, В. Асєєв, О. Асмолов, Є. Басіна, Р. Берне, Б. Братусь, В. Зінченко, М. Івков, З. Карпенко, А. Лазарук, А. Ленгле, Д. Леонтєв, С. Максименко, А. Маслоу, Є. Насиновська, А. Серий, В. Франкл, Е. Фромм, М. Яницький, К. Юнг та ін.). Проблеми професійного становлення, його органічного зв’язку з особистісним розвитком відображено в працях О. Бодальова, Т. Буякас, Н. Захарова, Е. Зеєр, Є. Климова, Н. Кузьміної, В. Шадрикова та ін. Професійні ціннісні орієнтації досліджують Л. Ведерникова, С. Зирянов, В. Ядов та ін. [1].

А. Деркач розглядає професійний розвиток як зустріч професії й особистості. Саме в результаті гармонійного збігу цих складових можна передбачити рух до набуття професійних якостей, на основі прийняття системи як професійних, так і особистісних цінностей, які становлять смисли його професійної діяльності [3].

Професіоналізм особистості вчений розглядає як якісну характеристику суб’єкта праці, що відображає високий рівень професійно важливих і особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень творчості, відповідний рівень домагань, мотиваційну сферу та ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток спеціаліста.

Під прогресивним розвитком професіонала вони розуміють розширення суб'єктивного простору особистості, її професійне та моральне збагачення, а в культурно-аксіологічному контексті, передовсім, духовне збагачення, ціннісно-сміслове [3; 4].

Оскільки ціннісно-сміслова сфера особистості є визначальним чинником у проектуванні її життєвої та професійної стратегії, треба враховувати психологічні основи її впливу на професійне становлення майбутнього фахівця з психології. Від прийнятої особистістю системи цінностей, яка у відповідних історико-культурних умовах і за певної соціальної зрілості стає основним смыслом її життєдіяльності, залежить професійне становлення та зростання, професійна творчість і професійна самореалізація, рівень професіоналізму. Завдяки розвинутій ціннісно-смісловій сфері особистість володіє здатністю до саморегуляції, саморефлексії, сприйняття та розуміння професійної діяльності як цінності свого життя, як потреби у творчому ставленні до неї, у формуванні професійно значущих якостей, у моделюванні своїх професійних дій на основі професійного ідеалу [3; 4].

В. Бочелюк вказує, що одна з умов, без якої неможливий процес професійного становлення особистості, – це рівень розвитку ціннісно-сміислової сфери. Проводячи порівняльний аналіз творчості В. Моцарта і А. Сальєрі, Б. Теплов звертає увагу на те, що саме ціннісно-сміслова сфера професіонала є тією вищою організуючою інстанцією, яка або сприяє розквіту творчості, або руйнує цей процес (а разом із цим і особистість професіонала): "... написання музики для В. Моцарта було невід'ємною частиною його життя, було своєрідним переживанням життєвих значень, тоді як для А. Сальєрі жодних значень, крім музичних, на світі не було, і музика, що перетворилася на єдине і абсолютне значення, фатальним чином стала безглуздя..." [7, с. 30–35].

Відзначимо, що студенти (і не тільки першокурсники) потребують спеціального опрацювання (уточнення, розвитку) свого ціннісно-сміслового простору, усвідомлення місця та ролі в ньому професійних цінностей, на що вказує у своїх дослідженнях Т. Буякас [2].

Ціннісно-смісловий простір сучасних студентів-психологів характеризується такими ознаками:

- саморозвиток, самореалізація: здатність розвивати себе, розкрити свою унікальність, реалізуватися, удосконалюватися, відбутися, усвідомлювати свою цінність, поважати себе, жити так, щоб не було соромно;
- особисте самовизначення: можливість шукати відповідь у собі, а не перекладати відповідальність на інших; покладатися на себе; розраховувати на себе; нести відповідальність за себе; виходити з внутрішнього стрижня в усіх своїх діях; досягти внутрішньої гармонії; знайти відчуття незалежності, відчуття своєї цілісності; бути внутрішньо вільним;
- професійне самовизначення: здатність стати хорошим фахівцем, бути необхідним суспільству, втілити себе у своїй справі, знайти професійне визнання;

– жити в контексті життя інших людей: здатність затвердитися в суспільстві; бути повноцінним членом суспільства; піклуватися про оточуючих; віддавати себе повністю цьому світу; жити так, бути таким, щоб людям з ним було цікаво спілкуватися; розкрити себе для людей, жити лише для себе нецікаво, неправильно, допомагати жити оточуючим на повну силу, брати участь у житті інших людей, розуміти іншого, не залишитися одним;

– орієнтація на продукт: чогось досягти, стати цікавою людиною, залишити, пам'ять про себе, встигнути багато зробити, знайти те, що можна передати дітям;

– соціальні цінності: статус, імідж, кар'єра, популярність у клієнтів, успішність, високий дохід, комфортні умови праці, належність до певної культурної сфери;

– екзистенціальні цінності: вміти прощати, терпіти, довіряти, любити, вірити, бути щасливим, вільним;

– повнота і радість життя: жити повноцінно, з повною віддачею, активно, цікаво, відчувати, що все можеш і все у власних руках; не застоюватися; відчувати себе живим, відчувати зміни; завжди діяти, не стояти, адже життя дається лише один раз; жити так, щоб відчувати його цінність і навіть безцінність; переживати радість життя; насолоджуватися життям; одержувати задоволення від життя [7].

А. Маркова вказує, що професіоналізм – це не стільки характеристики продуктивності праці, скільки особливості мотивації особистості людини праці, система її устремлень, ціннісних орієнтацій, сенсу праці для самої людини [5]. Професійна мотивація – це те, заради чого людина вкладає свої професійні здібності, здійснює професійне мислення та ін.

Потреби та ціннісні орієнтації лягають в основу мотивів професійної діяльності майбутніх психологів. Це внутрішні спонуки, що визначають спрямованість їх активності в професійній поведінці в цілому і орієнтації на різні сторони професійної діяльності (на зміст, процес, результат тощо) або на чинники, що знаходяться поза професійною діяльністю (заробіток, пільги та ін.).

Мотиваційна сфера професійної діяльності неоднакова на різних стадіях професіоналізації. Так, на стадії професійного навчання починається адаптація як пристосування особистості до професії, уточнення своїх професійних домагань, можливе охолодження інтересу до вибраної професії, намічається прийняття ролі професіонала.

Мотиваційно-ціннісне ставлення до професійного розвитку, на наш погляд, найоптимальніше формується у майбутніх психологів у процесі активної допрофесійної самореалізації засобами тренінгу. У результаті тренінгу швидке оновлення змісту праці в сучасних умовах ставить студента перед необхідністю включатися час від часу в професійні тренінги, що проводяться фахівцями, або в самотренінги, для того, щоб удосконалити свої професійні якості. Отже, професійний тренінг – це система дій, вправ, направлених на розвиток, формування, корекцію у людини необхідних

професійних якостей. До функцій тренінгу відносять перетворювальну, коректувальну, профілактичну. Професійний тренінг, на наш погляд, може мати різні завдання:

- формування цілісної особистості суб'єкта праці, де людині допомагають побачити її працю цілісно з урахуванням нових запитів суспільства;
- формування окремих видів професійної діяльності або професійного спілкування (наприклад, тренінг емпатичних умінь);
- розвиток мотиваційної сфери як пошук нових мотивів, сенсів, побудова нової системи цілей професійної діяльності (мотиваційний професійний тренінг);
- формування емоційної сфери, прийомів володіння емоційними поляганнями в професійній діяльності (емоційний професійний тренінг);
- зміцнення операціональної сфери як допомога у володінні новою професійною технікою, технологіями, наприклад, тренінг психологічної спостережливості (“технологічний” тренінг);
- стимулювання вмінь взаємодіяти з іншими людьми під час роботи (тренінг професійної співпраці);
- підвищення професійного та соціального статусу (тренінг статусу);
- посилення готовності до інновацій (тренінг професійної творчості);
- стимулювання усвідомлення професійних завдань майбутнього, коли перед вступом студентів до нового вікового етапу їм допомагають уточнити професійні, соціальні та життєві завдання, які належить вирішувати в майбутньому періоді, а також з'ясувати, які їх психічні якості та діяльності для цього знадобляться (віковий професійний тренінг);
- посилення потреби та здатності в побудові позитивної Я-концепції, самосприйняття в професії (психотерапевтичний і психогігієнічний професійний тренінг);
- стимулювання потреби та здатності до індивідуального самовираження в роботі (тренінг індивідуальності в професійній діяльності);
- спонукання до процесу постійного професійного самовдосконалення, апробації різних стратегій професійного зростання (тренінг професійного самовдосконалення) та ін. [5].

Зміни в мотиваційно-ціннісній сфері майбутніх психологів відбуваються за такими напрямками: змінюється склад спонукань, що входять у мотиваційну сферу, з'являються нові мотиви і цілі праці, зникають старі, виникає інтерес до змісту праці психолога. Можливі такі перетворення: перетворення епізодичних ситуативних мотивів до праці на стійкі; перехід від нерегульованих до ієрархічно організованих із домінуванням окремих мотивів набуття професіоналізму; перехід від мотивів професійної діяльності до мотивації професійного спілкування і професійного розвитку; рух від вузькорезультативних мотивів репродуктивної діяльності до процесуальних, творчих; зростання тривалості, перспективності мотивації, коли,

наприклад, професійні плани та цілі охоплюють великі часові рамки; зміна самої модальності мотивації в професійній діяльності, наприклад, мотиви виходу з професії замінюються мотивами інтересу до її наново побаченого змісту, незадоволеність працею змінюється задоволеністю у міру досягнення успіху; зростання усвідомленості мотивів праці, зміна структури мотиваційної сфери професійної діяльності, ієрархії та домінування різних мотивів: те, що раніше в професійній діяльності було найбільш значущим, наприклад, заробіток, переходить на другий план, відбувається додавання нового сенсу старим мотивам і засобам, переоцінка критеріїв професіоналізму, перегляд власної професійної самооцінки.

Висновки. Під час спільної роботи студентів і викладачів у навчальному процесі ВНЗ необхідно створювати умови для того, щоб студенти самостійно відкривали можливості своєї майбутньої професії й орієнтири свого професійного становлення протягом участі у тренінгах. Іншими словами, тренінг стимулювання професійного розвитку відбувається для того, щоб учасники тренінгу – майбутні психологи – почали усвідомлювати особисту причинність того, що чинники професійного успіху містяться у них самих, формуються у внутрішній мотивації, яка спрямована на успіх у їх професійній діяльності.

Список використаної літератури

1. Антоненко Т.Л. Психологічні основи впливу ціннісно-сислової сфери на професійне становлення майбутнього фахівця / Т.Л. Антоненко // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. – 2009. – № 4 (65). – С. 12–31.

2. Буякас Т.М. Ценностно-смысловая сфера профессионала / Т.М. Буякас // Мир психологии. – 1997. – № 3. – С. 11–19.

3. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека / А.А. Деркач. – М. : Изд-во РАГС, 2001. – Кн. 4: Развитие ценностной сферы профессионала. – 483 с.

4. Ильичева И.М. Введение в психологию духовности / И.М. Ильичева. – М. : Москов. психолого-социал. ин-т, 2006. – 349 с.

5. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд “Знание”, 1996. – 312 с.

6. Ржевська З.О. Формування смислоутворюючих мотивів навчальної діяльності майбутніх психологів в процесі професійної підготовки : дис. на здобуття наук. ступеня к. психол. н. за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія. – К., 2007. – 219 с.

7. Сучасні напрями психологізації професійної підготовки фахівців : монографія : у 4 т. / І.Ю. Антоненко, С.А. Білоусов, В.М. Борисенко та ін.; за ред. В.Й. Бочелюка. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – Т. 1. – 348 с.

Черепехина О.А. Формирование мотивационно-ценностного отношения к профессиональному саморазвитию будущих психологов в процессе активной до- профессиональной самореализации средствами тренинга

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования профессионализма у будущих психологов. Обосновывается необходимость разработки и внедрения в учебный процесс тренинга формирования профессионализма у студентов с целью формирования у них мотивационно-ценностного отношения к своему профессиональному саморазвитию.

Ключевые слова: профессионализм, профессионализм психолога, мотивационно-ценностное отношение, тренинг, профессиональная самореализация.

Cherepina O. Forming of the motivational-valued attitude toward professional self-development of future psychologists in the process of active doprofessional self-realization by training facilities

In the article the actuality questions of forming of professionalism are examined for future psychologists. The necessity of development and introduction in the educational process of training of forming of professionalism is grounded for students with the purpose of forming for them of the motivational-valued attitude toward the professional selfdevelopment.

Key words: professionalism, professionalism of psychologist, motivational-valued relation, training, professional self-realization.